

تأملی در دیه صدمات وارده بر ستون فقرات

محمدحسین شاکر* حمید صدیق آخا**

(تاریخ دریافت: ۹۶/۱/۲۱ تاریخ پذیرش: ۹۶/۴/۳)

چکیده:

دیه صدمات مربوط به استخوان‌های بدن در قالب قواعد یا نظریه‌هایی به صورت نسبی از دیه عضو دربردارنده استخوان بیان شده است. برخی از استخوان‌ها با توجه به عدم در برگرفته شدن توسط عضوی از اعضای بدن و بالطبع خروج از این قواعد و نظریه‌ها نیازمند بررسی جداگانه برای تعیین جبران خسارات وارده بر آن‌ها می‌باشند که ستون فقرات از جمله آن‌هاست. ستون فقرات از مجموعه چند استخوان تشکیل شده و همانند سایر استخوان‌های بدن دچار صدماتی همچون کوبیدگی، شکستگی، دررفتگی و موضعه می‌شود. هرچند برخی از فقها به بیان جداگانه دیه صدمات این استخوان پرداخته‌اند لکن آن را در دسته‌بندی منسجمی ارائه ننموده‌اند. بررسی و کشف انواع صدمات به همراه آسیب‌های وارده را می‌توان از نقایص بیانی مقنن در قانون مجازات دانست. همراهی صدمات وارده بر ستون فقرات با آسیب‌های دیگر مانند شل شدن پا، خمیدگی پشت و ... که بعضاً شایع نیز بوده، ستون فقرات را از دیگر استخوان‌ها متمایز می‌کند. کاربرد واژه عدم بهبودی در صورت حدوث عوارض طبیعی یا غیر معمول در صدمات ستون فقرات از ابهاماتی است که هرچند امکان اصطیاد نظریه‌ای را از متون فقهی داشته لکن مورد توجه مقنن قرار نگرفته است. این نوشتار به بررسی دیه صدمات وارده بر استخوان از منظر فقه و قانون و نیز کشف مشکلات اجرایی و ارائه راه‌حل آن با توجه به منابع روایی و فقهی پرداخته و در تمامی مراحل مباحث قانونی را از نظر دور نداشته است.

* دانشجوی دکتری در رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه آیت‌اله حائری، میبد (نویسنده‌ی مسئول):

mhshaker@chmail.ir

** متخصص پزشکی قانون مدیر کل پزشکی قانونی استان قم.

واژگان کلیدی: صدمات ستون فقرات، دیه ستون فقرات، تداخل دیات، تعدد جنایات.

مقدمه؛

صدمات استخوان‌های بدن، موضوع بسیاری از پرونده‌های محاکم کیفری بوده که برخی از آن‌ها مربوط به صدمات ستون فقرات است. هرچند ستون فقرات به‌عنوان محافظ نخاع می‌باشد لکن به معنای تلازم آسیب ستون فقرات با آسیب نخاع نمی‌باشد و در بسیاری از موارد ستون فقرات بدون هیچ‌گونه آسیبی به نخاع، خود دچار آسیب می‌شود. قانون مجازات نیز با توجه به این موضوع جبران خسارت وارده بر هر یک از ستون فقرات و نخاع را به‌صورت جداگانه مقرر داشته است.

دیه صدمات وارده بر ستون فقرات در منابع روایی گوناگون از جمله اصل ظریف بیان شده است. اصل ظریف مورد توجه و اعتبار مشهور فقها بوده و در مباحث گوناگون صدمات استخوان به آن استناد شده است. موضوع ستون فقرات و صدمات وارد بر آن در کلام فقها ذیل کتاب دیات مطرح شده و فقها به بیان صدمات شکستگی در دو حالت بهبودی و عدم بهبودی، در رفتگی و موضعه و کویدگی این استخوان با توجه به متون روایی یا قواعد و نظریه‌های موجود پرداخته‌اند.

با توجه به تدوین قانون مجازات اسلامی بر اساس شرع انور، ماده ۶۴۷ قانون مجازات به بیان دیه صدمه شکستگی ستون فقرات پرداخته است. قانون تنها صدمه شکستگی ستون فقرات را در یک ماده جداگانه تصریح کرده و سایر صدمات مطرح شده در فقه را، یا ذیل عناوین کلی صدمه در مورد تمامی استخوان‌ها بیان کرده مانند ماده ۵۶۹ که به بیان صدمه موضعه استخوان‌های بدن می‌پردازد و یا از بیان صدمه غفلت کرده است.

هرچند در تدوین قوانین سعی می‌شود تا مباحث مختلف مربوط به موضوع گنجانده شود اما خاص بودن بررسی صدمات وارده بر ستون فقرات به جهت شیوع عارض شدن سلب برخی دیگر از منافع همراه با صدمات ستون فقرات، طرح کامل مباحث را با مشکل مواجه می‌سازد. از این رو

شاهد هستیم که قانون‌گذار به تمامی مسائل موجود در ستون فقرات و نیز تدوین قانون بدون وجود ابهام در فهم و اجرای آن توجه کافی نداشته و در برخی موارد کشف قول صحیح با توجه به نقایص بیانی یا محتوایی قانون، قضاوت و متخصصین پزشکی قانونی را با مشکل مواجه ساخته است.

با تتبع در کتب حقوقی و مقالات، نوشته‌ای که به بررسی صدمات ستون فقرات و دیه آن پرداخته به گونه‌ای که هم مباحث فقهی و هم حقوقی را در خود داشته یافت نشد. گویا عوارضی که همراه ستون فقرات حاصل می‌شود بررسی این مسئله را با صعوبت همراه ساخته و به همین دلیل مورد پژوهش قرار نگرفته است. در کتب فقهی نیز برخی تنها به ذکر برخی صدمات وارد بر آن بسنده کرده و برخی دیگر با دقت بیشتر علاوه بر بررسی صدمات وارده، به همراهی این صدمات با عوارض دیگر نیز پرداخته‌اند. منتهی دسته‌بندی دقیقی که بتوان حکم تمامی صدمات به همراه عوارض به دست بیاید ارائه نشده است.

در ادامه پس از واژه‌شناسی، به بررسی صدمات وارد بر ستون فقرات از منظر فقه پرداخته و سپس بحث خود را در درج کامل و صحیح متون روایی و فقهی در حقوق موضوعه ادامه می‌دهیم. در ادامه به بررسی ابهامات و مشکلات اجرایی صدمات وارد بر ستون فقرات از جمله عوارض حاصله از آسیب ستون فقرات پرداخته و با توجه به متون روایی و فقهی به کشف قول برتر خواهیم پرداخت و مباحث مطرح شده در حقوق موضوعه را نیز دنبال خواهیم کرد و در انتها پیشنهادهایی را برای اصلاح و تکمیل قانون ارائه می‌دهیم.

سؤالات اصلی که در این پژوهش به آن‌ها پاسخ داده می‌شود به قرار زیر است:

الف. متون روایی و فقهی به بیان کدام یک از صدمات وارد بر ستون فقرات پرداخته‌اند؟

ب. آیا مقنن در درج فتاوی معتبر مربوط به ستون فقرات در قانون مجازات اسلامی موفق بوده است؟

ج. ابهامات و مشکلات اجرایی موجود و راهکار آن در فقه و حقوق موضوعه چیست؟

۱. تعریف و واژه‌شناسی؛

۱-۱. ستون فقرات

از ستون فقرات در متون روایی و فقهی تعبیر به صلب و بعضاً تعبیر ظهر شده است. صلب و ظهر بنا بر آنچه در برخی متون فقهی و لغوی آمده به معنای واحد می‌باشند. (جوهری، ۱۴۱۰ ق: ۱، ۱۶۳، ابن منظور، ۱۴۱۴ ق: ۱، ۵۲۶، واسطی، ۱۴۱۴ ق: ۲، ۱۴۸، عبد الرحمان؛ بی تا: ۲، ۳۸۸، نجفی، ۱۴۰۴ ق: ۴۳، ۲۶۲)، در تعریف صلب گفته شده استخوان پشت (صاحب بن عباد، ۱۴۱۴ ق: ۸، ۱۴۸) یا هر چه از پشت که در آن استخوان است (ابن منظور، ۱۴۱۴ ق: ۱، ۵۲۶، طریحی، ۱۴۱۶ ق: ۲، ۱۰۱، واسطی، ۱۴۱۴ ق: ۲، ۱۴۸) یا اینکه صلب به مهره‌های پشت و مجاری نطفهٔ مرد گفته می‌شود (قرشی، ۱۴۱۲ ق: ۴، ۱۴۰). با توجه به این تعاریف که صلب را استخوان‌های پشت می‌داند، می‌توان گفت منظور از صلب تنها ستون فقرات می‌باشد چرا که سایر استخوان‌های پشت دارای اسم خاص هستند. هر چند برخی فقها (خمینی، ۱۴۲۵ ق: ۲، ۵۸۱) میان صلب و ظهر تفاوت قائل شده‌اند لکن با توجه به تعاریف فوق، تفاوت میان صلب و ظهر همان گونه که مرحوم صاحب جواهر (نجفی، ۱۴۰۴ ق: ۴۳، ۲۶۲) فرموده‌اند خلاف ظاهر اصحاب است.

اما در علم پزشکی جسم مهره یک توده استوانه‌ای است که قسمت جلویی (قدامی) مهره را تشکیل می‌دهد. ستون مهره ساختمانی است که از سر تا لگن امتداد دارد و تنه در اطراف آن شکل گرفته است. این ساختمان از بیش از سی استخوان کوچک‌تر به نام مهره^۱ تشکیل شده است که روی یکدیگر قرار گرفته‌اند. در اطراف مهره‌ها عضلات، لیگامان‌ها، اعصاب و دیسک بین مهره‌ای قرار گرفته‌اند. کل ستون مهره از بالا تا پایین چهار قسمت دارد که در هر کدام از آنها مهره‌ها نه در امتداد یک خط مستقیم، بلکه به شکل یک قوس هستند (آنا تومی ستون مهره (ستون فقرات). دکتر مهرداد منصوری. متخصص ارتوپدی. سایت ایران ارتوپد).

---

1. Vertebrae

از میان استخوان‌های ستون مهره‌ها، با توجه به تعیین دبه خاص برای استخوان‌های لگن و دنبالچه، سایر استخوان‌های ستون مهره‌ها به‌جز استخوان‌های مذکور داخل در دامنه شمول این نوشتار می‌باشند.

۱-۲. عیب و بهبودی

با توجه به اینکه متون روایی و فقهی، بررسی برخی صدمات ستون فقرات را در دو حالت بهبودی و عدم بهبودی بیان کرده لازم است این واژگان نیز تعریف شوند. در متون روایی و فقهی برای حالت عدم بهبودی، واژگان عثم و عیب به کار برده شده و برای حالت بهبودی، عبارت غیر عثم و عیب آمده است. در تعریف عثم آمده است آنچه که جبران شود به غیر استواء (سعدی، ۱۴۰۸ ق: ۲۴۲، ابومنصور، ۲۰۰۱ م: ۲، ۱۹۶، صاحب بن عباد، ۱۴۱۴ ق: ۲، ۱۱۶). به عبارتی عثم بهبودی صدمه است لکن عضو به حالت قبل از صدمه بازنگشته است و در آن ورم یا کجی (البغدادی، ۱۴۱۶/۱۴۱۷ ق: ۲، ۴۹۵) باقی مانده است (فراهیدی، ۱۴۱۰ ق: ۲، ۱۱۳)؛ بنابراین منظور از بهبودی استخوان بدون عثم این است که هیچ‌گونه کجی یا ورمی پس از بهبودی باقی نمانده باشد.

عیب در لغت و عرف عبارت است از نقصان چیزی از مرتبه صحت آن؛ صحتی که میان عیب و کمال می‌باشد. صحت آن چیزی است که طبیعت اصلی آن را اقتضاء داشته و مشترک بین تمامی افراد است و عیب و کمال ملحق به آن می‌شوند در اثر یک امر خارجی. اصل هر چیز گاهی اوقات با بررسی کشف می‌شود و گاهی اوقات با ملاحظه اکثر افراد آن چیز به دست می‌آید (مشکینی، بی تا: ۳۸۲ و ۳۸۳). متضاد عیب، کلمه صحت است که به معنای از بین رفتن تمام عیب‌ها می‌باشد (فراهیدی، ۱۴۱۰ ق: ۳، ۱۴). در کشف معنی صحت گفته شده، اعتدال و نظم کامل بین اجزا بدون نقص و عیب (مصطفوی، ۱۴۰۲ ق: ۵، ۲۳۳). نقص و آفت دو مترادف عیب هستند (صینی، بی تا: المتن، ۸۱).

۱. عبارة عن تحقّق الاعتدال و النظم الكامل فيما بين الأجزاء و تنزّهه عن النقص و العيب.

بنا بر تعاریف فوق منظور از بهبود بدون عیب استخوان، به دست آمدن اعتدال و نظم طبیعی استخوان و بازگشت به حالت اولیه کارآیی خود می‌باشد. ممکن است با عکس برداری متوجه اختلاف جزئی استخوان پس از آسیب شویم لکن در صورتی که این اختلاف، از کارآیی عضو همانند گذشته نکاسته و در ظاهر نیز متوجه عیبی نشود ملحق به بهبودی خواهد بود. در حقیقت عرف این آسیب را بهبود یافته تلقی می‌کند.

۲. تاریخچه تقنینی دیه صدمات ستون فقرات

قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۱ در مبحث سوم خود بنام دیات، به بررسی صدمات وارده بر استخوان‌های بدن پرداخته بود. این قانون به دو شکل بررسی صدمات برخی استخوان‌ها به طور خاص و بیان قاعده‌ای کلی در صدمات وارده بر استخوان، احکام مربوطه را مقرر داشته و دیه استخوان‌های ستون فقرات را در صورت عدم بهبودی یا شکستگی به همراه عوارض دیگر در ماده ۱۳۶ و دیه شکستگی ستون فقرات در حالت بهبودی را در ماده ۱۳۷^۲ به طور خاص بیان کرده بود.

۱. ماده ۱۳۶: «شکستن ستون فقرات دیه کامل دارد خواه اصلاً درمان نشود یا بعد از علاج به صورت کمان و خمیدگی درآید یا آنکه بدون عصا نتواند راه برود یا توانایی جنسی او از بین برود یا مبتلا به سلس و ریزش ادرار گردد و نیز دیه جنایتی که باعث خمیدگی پشت شود یا آنکه قدرت نشستن یا راه رفتن را سلب نماید دیه کامل خواهد بود.»

۲. ماده ۱۳۷: «هر گاه بعد از شکستن یا جنایت وارد نمودن بر ستون فقرات معالجه مؤثر شود و اثری از جنایت نماند جانی باید یکصد دینار بپردازد.»

قانون مجازات اسلامی مصوب ۷۰ نیز همانند قانون سال ۶۱ دیه استخوان‌های ستون فقرات را در مواد ۴۳۰ و ۴۳۱ و ۴۳۲ به صورت خاص بیان کرده بود. قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ بر خلاف قوانین گذشته، به شیوه نسبتاً مبسوطی به بیان صدمات و عوارض حاصله از صدمات وارد بر ستون فقرات در ماده ۴۴۷ پرداخته است. با تطبیق قانون مجازات سال‌های گذشته با یکدیگر به نتایج زیر دست می‌یابیم:

- قانون مجازات سال‌های ۶۱ و ۷۰ و ۹۲ در مورد صدمات مربوط به استخوان ستون فقرات، تنها دیه صدمه شکستگی و عوارض حاصل از شکستگی پرداخته و در مورد سایر صدمات ستون فقرات به صورت خاص مطلبی بیان نکرده‌اند.
- تنها قانون مجازات مصوب ۹۲ به بیان دامنه شمول ستون فقرات و استثنائات آن پرداخته است.

۱. ماده ۴۳۰: «شکستن ستون فقرات دیه کامل دارد خواه اصلاً درمان نشود یا بعد از علاج به صورت کمان و خمیدگی درآید یا آنکه بدون عصا نتواند راه برود یا توانائی جنسی او از بین برود یا مبتلا به سلس و ریزش ادرار گردد و نیز دیه جنایتی که باعث خمیدگی پشت شود یا آنکه قدرت نشستن یا راه رفتن را سلب نماید دیه کامل خواهد بود.»
۲. ماده ۴۳۱: «هرگاه بعد از شکستن یا جنایت وارد نمودن بر ستون فقرات معالجه موثر شود و اثری از جنایت نماند جانی باید یکصد دینار پردازد.»
۳. ماده ۴۳۲: «هرگاه شکستن ستون فقرات باعث فلج شدن هر دو پا شود برای شکستن دیه کامل و برای فلج دو پا دو ثلث دیه کامل منظور می‌گردد.»
۴. ماده ۴۴۷: «دیه شکستن ستون فقرات به ترتیب ذیل است: الف- شکستن ستون فقرات در صورتی که اصلاً درمان نشود و یا بعد از علاج به صورت خمیده درآید، موجب دیه کامل است. ب- شکستن ستون فقرات که بی‌عیب درمان شود ولی موجب از بین رفتن یکی از منافع گردد مانند اینکه مجنی علیه توان راه رفتن یا نشستن نداشته باشد و یا توان جنسی یا کنترل ادرار وی از بین برود، موجب دیه کامل است. پ- شکستن ستون فقرات که درمان نشود و موجب عوارضی از قبیل موارد مندرج در بند (ب) شود، علاوه بر دیه کامل شکستگی ستون فقرات، موجب دیه یا ارش هر یک از عوارض حاصله نیز است. ت- شکستن ستون فقرات که بدون عیب درمان شود، موجب یک دهم دیه کامل است. ث- شکستن ستون فقرات که موجب فلج و بیحس شدن پاها گردد علاوه بر دیه ستون فقرات، موجب دو سوم دیه برای فلج دو پا نیز است. تبصره ۱- مراد از شکستن ستون فقرات، شکستن یک یا چند مهره از مهره‌های ستون فقرات به جز مهره‌های گردن و استخوان دنبالچه می‌باشد. تبصره ۲- جنایتی که سبب خمیدگی پشت شود بدون آنکه موجب شکستن ستون فقرات گردد در صورتی که خمیدگی درمان نشود، موجب دیه کامل و در صورتی که بدون عیب درمان شود، دیه آن یک دهم دیه کامل است.»

- قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲، تمامی موارد مربوط به ستون فقرات را در یک ماده و با دسته‌بندی مبسوط‌تری نسبت به قوانین گذشته بیان کرده است. در ادامه با مراجعه به دانش فقه و مروری بر قانون موجود، به مقارنه دیدگاه قانون‌گذار با شریعت و نیازمندی بازنگری در قانون خواهیم رسید.

۳. روایات وارده در صدمات ستون فقرات؛

۱-۳. امام باقر علیه‌السلام فرمود: «امیرالمؤمنین علیه‌السلام درباره‌ی مردی که ستون فقراتش شکسته شده بود و نمی‌توانست بنشیند، حکم داد که در آن دیه‌ی کامل است»^۱ (عاملی، ۱۴۰۹ ق: ۱۹، ۲۳۲).

۲-۳. در کتاب دعائم الاسلام آمده است: «امیرالمؤمنین علیه‌السلام در مورد ستون فقرات اگر شکسته شود و خوب نشود، حکم به دیه‌ی کامل کرد و همچنین اگر کج بگیرد یعنی خمیده شود، باز در آن دیه کامل است. ولی اگر بدون عیب درست شود، دیه‌اش صد دینار است»^۲ (مغربی، ۱۳۸۵ ق: ۲، ۴۳۶).

۳-۳. امام صادق علیه‌السلام درباره‌ی کمر اگر بشکند به گونه‌ای که شخص نتواند انزال منی کند، حکم به دیه کامل داد^۳ (عاملی، ۱۴۰۹ ق: ۲۹، ۲۸۶).

۴-۳. امام صادق علیه‌السلام درباره‌ی مردی که کمرش می‌شکند، فرمود: «در آن دیه کامل است»^۴ (عاملی، ۱۴۰۹ ق: ۲۸۴).

۱. عن أبي جعفر عليه السلام، قال: قضی أمير المؤمنين عليه السلام فی کسر صلبه فلا یستطیع ان یجلس، ان فیہ الدیة

۲. وَ عَنهُ ع أَنَّهُ قَضَى فِي الصُّلْبِ إِذَا كُسِرَ فَلَمْ يَنْجِبِ الدِّيَةَ كَامِلَةً وَ كَذَلِكَ إِذَا نَجَّبَ عَلَى عَظْمٍ أَيْ أَحْدَثَ فِيهِ الدِّيَةَ كَامِلَةً فَإِنْ نَجَّبَ عَلَى غَيْرِ عَظْمٍ فَدِيَّتُهُ مِائَةُ دِينَارٍ

۳. فِي الظَّهْرِ إِذَا انْكَسَرَ - حَتَّى لَا يُنْزِلَ صَاحِبُهُ الْمَاءَ الدِّيَةَ كَامِلَةً

۴. عن أبي عبد الله (عليه السلام): في الرجل يكسر ظهره؟ فقال: فيه الدية كاملة

۳-۵. در کتاب مُقْنِع آمده است: «کمر اگر بشکند و صاحب آن نتواند بنشیند، دیه‌ی کامل است»^۱ (قمی، ۱۴۱۵ ق: ۵۱۱).

۳-۶. در اصل ظریف آمده است: دیه موضحه پشت، ۲۵ دینار است. ۲ (قمی، ۱۴۱۳ ق: ۴، ۸۷)
 ۳-۷. در کتاب ظریف آمده است: پشت زمانی که خمیده شود در آن ۱۰۰۰ دینار است. ۳ (قمی، ۱۴۱۳ ق: ۴، ۸۷)

۴. دیه صدمات ستون فقرات در فقه؛

در این قسمت به بررسی صدمات مربوط به ستون فقرات از منظر فقه پرداخته و با توجه به اینکه هر یک از صدمات نیازمند بررسی جداگانه بوده، صدمات به‌طور مجزا بیان خواهد شد.

۴-۱. شکستگی

۴-۱-۱. شکستن ستون فقرات و عدم بهبودی کامل

در شکستن ستون فقرات دیه کامل می‌باشد و میان فقها (خویی، ۱۴۲۲ ق: ۴۲، ۴۰۰، حلبی، ۱۴۰۳ ق: ۳۹۹، طوسی، ۱۴۰۰ ق: ص ۷۷۶، حلبی (ابن ادریس)، ۱۴۱۰ ق: ۳، ۴۱۰، حلبی (محقق)، ۱۴۱۳ ق: ۴، ۲۵۱، حلبی، ۱۴۲۴ ق: ۲، ۵۹۰) در این مورد اختلافی نیست؛ چراکه صحیحه حلبی از امام صادق (علیه‌السلام) می‌فرماید: «فردی که پشت او شکسته شود؛ این صدمه دیه کامل دارد» (عاملی، ۱۴۰۹ ق: ۲۹، ۲۸۴)، البته در معتبره سماعه (عاملی، ۱۴۰۹ ق: ۲۹، ۲۸۵). شکستن کمر را برای داشتن دیه کامل، مقید به عدم انزال دانسته و این منافاتی با صحیحه حلبی ندارد چراکه همان‌گونه که برخی فقها (خوئی، ۱۴۲۲ ق: ۴۲، ۴۰۱) توجه داشته‌اند میان شکستن ستون فقرات

۱؛ و فی الظَّهْرِ إِذَا كَسَرَ فَلَا يَسْتَطِيعُ صَاحِبُهُ أَنْ يَجْلِسَ الدِّيَةُ كَامِلَةٌ

۲. دِيَةُ مُوضِحَةِ الْكَيْفَيْنِ وَالظَّهْرِ خَمْسَةٌ وَعِشْرُونَ دِينَارًا

۳. الظَّهْرُ إِذَا أَخَذَ أَلْفَ دِينَارٍ

۴. عن أبي عبد الله (عليه السلام): في الرجل يكسر ظهره «قال: فيه الدية كاملة»

و عدم انزال ملازمه وجود دارد به عبارتی در صورتی که ستون فقرات بشکند عدم انزال نیز واقع می‌شود. البته صحت این ادعا می‌بایست توسط پزشکان متخصص تأیید شود. مطلب دیگر اینکه آیا این ملازمه میان شکستگی ستون فقرات و خمیدگی پشت یا عدم توانایی بر نشستن نیز ثابت است؟ چرا که برخی احادیث همان‌گونه که بیان شد شکستن کمر را برای داشتن دیه کامل، مفید به خمیدگی پشت یا عدم توانایی بر نشستن دانسته‌اند.

شیخ مفید در دیه شکستن ستون فقرات می‌فرماید: در شکستن ستون فقرات هزار دینار می‌باشد که اگر بهبودی بدون عیب یابد دیه آن ۱۰۰ دینار یعنی یک‌دهم دیه شکستن می‌باشد (بغدادی (مفید)، ۱۴۱۳ ق: ۷۶۷). با توجه به جمله دوم عبارت، واضح است که منظور از شکستن در جمله اول، حالت عدم بهبودی کامل می‌باشد.

۴-۱-۲. شکستن ستون فقرات و بهبودی کامل

در صورتی که ستون فقرات بشکند، اما بر غیر عیب و به حالت طبیعی خود بهبود یابد در این حالت دو نظر میان فقها وجود دارد. برخی فقها (کاشانی، ۱۴۰۸ ق: ۱۸۴، سبزواری، ۱۴۱۳ ق: ۲۹، ۲۱۹، شوشتری، ۱۴۰۶ ق: ۱۱، ۴۱۱، مفید، ۱۴۱۳ ق: ۷۶۷، حلبی، ۱۴۰۳ ق: ۳۹۹، طوسی، ۱۴۰۰ ق: ۷۷۶، حلبی (ابن ادریس)، ۱۴۱۰ ق: ۳، ۴۱۰، حلبی (محقق)، ۱۴۱۳ ق: ۴، ۲۵۱)، دیه این جنایت را یک صد دینار یا ده درصد دیه کامل دانسته‌اند. شیخ طوسی بیان می‌کند: «در شکستن ستون فقرات دیه کامل است. اگر شکستن جبران و بهبودی بدون عیب یابد دیه آن یک صد دینار که همان یک‌دهم دیه شکستن بوده، می‌باشد (طوسی، ۱۴۰۰ ق: ۷۷۶).

برخی فقها (حلبی (محقق)، ۱۴۱۸ ق: ۲، ۳۰۹، حلبی، ۱۴۰۵ ق: ۵۹۳، نجفی، ۱۴۰۴ ق: ۴، ۲۵۱، حلبی (علامه)، ۱۴۲۰ ق: ۵، ۵۸۲) در این حالت یک سوم دیه را ثابت می‌دانند. در رد قول دوم گفته شده (خوئی، ۱۴۲۲ ق: ۴۲، ۴۰۲، عاملی، ۱۴۲۷ ق: ۹، ۶۳۷). این قول صحیح نیست؛ چرا که

۱. و فی کسر الصلب ألف دینار فإن جبر فبراً علی غیر عثم و لا عیب فدیته مائه دینار عشر دیه کسره

۲. و فی کسر الصلب الدیه کامله. فإن جبر فبراً علی غیر عثم و لا عیب، ففیه مائه دینار عشر دیه کسره

با قیاس ستون فقرات بر لویه و جریان حکم لویه بر ستون فقرات بوده و تعدی از یک مورد (لویه) به مورد دیگر (ستون فقرات) نیاز به دلیل دارد که در اینجا وجود ندارد و ما قائل به قیاس نمی‌باشیم. مرحوم فاضل هندی پس از شمارش فقیهانی که قائل به ثلث دیه هستند می‌فرمایند: مستند این قول را نیافتیم. (اصفهانی، ۱۴۱۶ ق: ۱۱، ۳۸۱)

اما اصل ظریف در این حالت بیان می‌دارد: «اگر پشت بشکند و بهبود کامل یابد دیه آن ۱۰۰ دینار است...»^۱ (عاملی، ۱۴۰۹: ۲۹، ۳۰۴) با این حدیث اطلاق روایاتی که در شکستن ستون فقرات حکم به دیه کامل داده بودند حمل بر حالت عدم بهبودی می‌شود.

۲-۴. موضحه

در این جنایت ۲۵ دینار ثابت است و دلیل آن همان‌گونه که فقها (خوئی، ۱۴۲۲ ق: ۴۲، ۴۰۳، خراسانی، ۱۴۲۸ ق: ۳، ۵۷۱، قمی، ۱۴۱۲ ق: ۳، ۴۰۹، کابلی، ۱۴۲۶ ق: ۴۱۷، کیدری، ۱۴۱۶ ق: ۵۰۷، اصفهانی، ۱۴۱۶ ق: ۱۱، ۴۴۴) فتوا به آن داده اصل ظریف بوده که مقرر می‌دارد: «دیه صدمه موضحه در ستون فقرات، ۲۵ دینار است»^۲. (عاملی، ۱۴۰۹ ق: ۲۹، ۳۶۵) برخی فقها (دیلمی، ۱۴۰۴ ق: ۲۴۸، بغدادی (مفید)، ۱۴۱۳ ق: ۷۶۶، طوسی، ۱۴۰۰ ق: ۷۷۶، حلی (ابن ادریس)، ۱۴۱۰ ق: ۳، ۴۱۰) قاعده‌ای را در این مورد بیان کرده و دیگر در هر یک از استخوان‌ها به بیان دیه موضحه پرداخته‌اند. این قاعده بیان می‌دارد دیه موضحه یک چهارم دیه شکستن می‌باشد که مطابق این قاعده ۲۵ دینار در صدمه موضحه ستون فقرات ثابت می‌شود. مرحوم شیخ مفید می‌فرماید: در موضحه استخوان یک چهارم دیه شکستن آن به‌عنوان دیه می‌باشد. (بغدادی (مفید)، ۱۴۱۳ ق: ۷۶۶)

۳-۴. در رفتگی

در این جنایت ۵۰ دینار ثابت است و دلیل آن صحیحه یونس و ابن فضال است.

۱. و إن انكسر الصلب فجبر علی غیر عثم و لا یب فدیته مائة دینار

۲. و دیة موضحة الكتفین و الظهر خمسة و عشرون دیناراً

این صحیحه مقرر می‌دارد: «... هر استخوانی که شکسته شود دیه آن معلوم شده است و در دررفتگی هر استخوان، نصف دیه شکستن ثابت است...»^۱ (عاملی، ۱۴۰۹، ق: ۲۹، ۳۷۸).

مقدار دیه در دررفتگی بر اساس قاعده کلی که از این روایت به دست آمده تعیین می‌شود؛ قاعده می‌گوید دیه دررفتگی هر استخوانی که دیه معین دارد نصف دیه شکستگی می‌باشد و از آنجا که دیه شکستگی ستون فقرات یک‌صد دینار تعیین شد پس دیه دررفتگی آن پنجاه دینار خواهد بود. ذکر این نکته به صورت اجمالی لازم است که سنجش نسبت مذکور (نصف) در تعیین دیه دررفتگی با شکستگی در حالت بهبودی به قرینه اخف بودن صدمه دررفتگی از شکستگی و بالطبع تعیین دیه کمتر برای حالت دررفتگی می‌باشد که با سنجش نسبت نصف با شکستگی در حالت عدم بهبودی صادق نمی‌شود.^۲ فرض دیگر اینکه با توجه به اینکه کل ارزش ستون فقرات صد درصد دیه کامل است اگر شکستگی ای همراه با دررفتگی داشته باشیم و به شکستگی یک دیه کامل تعلق بگیرد آیا به دررفتگی نیز باید دیه جداگانه بدهیم؟ از آنجا که محاکم موظف‌اند مطابق قوانین موجود حکم را به دست آورند مطابق ماده ۵۷۰ قانون مجازات اسلامی هرگاه یک استخوان از چند نقطه جدای از هم بشکند یا خرد شود یا ترک بخورد، در صورتی که عرفاً جنایت‌های متعدد محسوب گردد، هر یک دیه جداگانه دارد، هر چند با یک ضربه به وجود آید و مجموع دیه جنایت‌های مزبور از دیه عضو هم بیشتر باشد.

اکثر فقها متعرض بیان حکم صدمه دررفتگی نشده‌اند و تنها برخی (حلی، ۱۴۰۵، ق: ۶۱۱، اصفهانی (مجلسی اول)، ۱۴۰۶، ق: ۱۰، ۲۴۷، خوبی، ۱۴۲۲، ق: ۴۲، ۴۰۳ و ۴۰۴، خراسانی، ۱۴۲۸، ق: ۳، ۵۷۱، قمی، ۱۴۱۲، ق: ۳، ۴۰۹). با توجه به قاعده‌ای که از صحیحه یونس و ابن فضال به دست می‌آید به بیان این صدمه پرداخته‌اند.

۱. قضی امیر المؤمنین (علیه السلام) فی دیه جراحه الأعضاء کلها إلی أن قال: ...فإن دیه کل عظم کسر معلوم دیته، و نقل عظامه نصف دیه کسره، و دیه موضحته ربع دیه کسره...

۲. بررسی قاعده دررفتگی در مقاله ای جداگانه تدوین شده است. ن ک: مجله علمی پژوهشی فقه پزشکی، دوره ۸

۴-۴. کوبیدگی یا خردشدگی

با بررسی متون روایی، حدیثی که به بیان دیه این صدمه در ستون فقرات پردازد وجود نداشت. در متون فقهی نیز تنها عبارت «فی رضّ الظهر الحکومه» (ترجمه: در صدمه کوبیدگی پشت، حکومت تعیین می شود.) از یکی فقهای (سبزواری، ۱۴۱۳ ق: ۲۹، ۲۲۰) معاصر یافت شد؛ بنابراین متون روایی و فقهی به بیان صدمه کوبیدگی این استخوان پرداخته‌اند و تنها داشتن حکومت مورد تصریح یک متن فقهی قرار گرفته است، اما در مورد مطلق استخوان‌های بدن، شیخ طوسی مقرر داشته: «استخوان اگر کوبیده شود، دیه آن ثلث دیه عضوی است که استخوان در آن عضو قرار دارد. اگر پس از کوبیدگی، استخوان بهبود بدون عیب یابد دیه آن چهارپنجم دیه کوبیدگی است. (طوسی، ۱۴۰۰ ق: ۷۷۷)

این فتوا که مورد پذیرش مشهور فقها قرار گرفته دیه کوبیدگی را نسبتی (یک‌سوم) از دیه عضوی می‌داند که دربردارنده استخوان است. بررسی این فتوا که در کلام فقها به صورت یک نظریه بیان شده در مقاله‌ای جداگانه انجام شده و اعتباری برای این فتوا خصوصاً در قسمت دوم آن که به بیان دیه حالت بهبودی پرداخته وجود ندارد (بای و شاکر، ۱۳۹۵ ش: ۱۹۲-۱۶۱). یکی از مواردی که از شمول این نظریه خارج است، اعضایی است که تنها از استخوان شکل گرفته و دارای دیه مقدر است مانند دنده، ستون فقرات و... در چنین مواردی عضو همان استخوان بوده و به عبارتی عضوی وجود ندارد تا دربرگیرنده آن استخوان باشد در حالی که نظریه مقرر می‌داشت کوبیدگی باید مربوط به استخوان عضوی باشد که آن عضو دارای دیه مقدر است مانند دست‌ها و پاها. ممکن است گفته شود که این نظریه را به سایر استخوان‌های بدن که عضو دربرگیرنده ندارند سرایت می‌دهیم و کاربرد آن در تعیین نسبت دیه تعیین شده برای حالت بهبودی است. با این بیان که دیه حالت عدم بهبودی را با حکومت تعیین کرده و نسبتی از دیه عدم بهبودی که برای حالت بهبودی تعیین شده را در سایر استخوان‌ها به عنوان شاخص تعیین دیه قرار می‌دهیم.

نتیجه اینکه قاعده کوبیدگی را نمی‌توان در این‌گونه موارد جاری ساخت و به نظر کلام مرحوم سبزواری به‌عنوان تنها فقهی که به‌صراحت در جبران صدمه کوبیدگی ستون فقرات قائل به حکومت بوده صحیح می‌باشد.

نکته‌ای در تعیین حکومت وجود دارد می‌بایست مقدار تعیین شده در حکومت یا ارزش صدمه فاقد دیه مقدر بیش از جبران خسارتی باشد که به‌صورت دیه مقدر برای صدمه کوچک‌تر در نظر گرفته می‌شود؛ بنابراین اگر صدمه کوبیدگی را بالاتر و شدیدتر از صدمه شکستگی بدانیم در صورتی که برای کوبیدگی ستون فقرات دیه مقدر نداشته باشیم و برای شکستگی دیه مقدر وجود داشته باشد لازم است حکومت یا ارزش تعیین شده برای صدمه کوبیدگی بیش از دیه مقدر تعیین شده برای صدمه شکستگی باشد به انضمام این نکته که ارزش یا حکومت در نظر گرفته شده برای یک آسیب نمی‌تواند بیش از دیه کامل باشد.

۵. دیه صدمات ستون فقرات در حقوق موضوعه

۱-۵. شکستگی

۱-۱-۵. شکستن ستون فقرات و عدم بهبودی کامل

قانون مجازات در بند الف و پ ماده ۶۴۷ دیه شکستن ستون فقرات به همراه عدم بهبودی را، دیه کامل دانسته و مقرر داشته است: «الف- شکستن ستون فقرات در صورتی که اصلاً درمان نشود و یا بعد از علاج به‌صورت خمیده درآید، موجب دیه کامل است.

پ- شکستن ستون فقرات که درمان نشود و موجب عوارضی از قبیل موارد مندرج در بند (ب) شود، علاوه بر دیه کامل شکستگی ستون فقرات، موجب دیه یا ارزش هر یک از عوارض حاصله نیز است.»

۵-۱-۲. شکستن ستون فقرات و بهبودی کامل:

قانون مجازات مصوب ۹۲ در شکستن ستون فقرات با بهبودی کامل، قول یک صد دینار را پذیرفته و در بند ت ماده ۱۶۴۷ مقرر نموده است: «ت- شکستن ستون فقرات که بدون عیب درمان شود، موجب یک دهم دیه کامل است.»

۵-۲. موضعه

قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ در ماده ۲۵۶۹ به بیان دیه استخوان‌های اعضای دارای دیه مقدر پرداخته و در بند ت ماده مذکور، دیه موضعه استخوان را یک چهارم دیه شکستن آن می‌داند. ایراداتی در شمول این ماده نسبت به ستون فقرات وجود دارد. اول اینکه موضوع ماده استخوان اعضای دارای دیه مقدر است و ستون فقرات قسمتی از عضو دارای دیه مقدر نیست. دیگر اینکه نسبت تعیین شده در صدمه موضعه می‌بایست نسبت به کدام شکستگی (با بهبودی یا عدم بهبودی)

۱. ماده ۶۴۷- «دیه شکستن ستون فقرات به ترتیب ذیل است: الف- شکستن ستون فقرات در صورتی که اصلاً درمان نشود و یا بعد از علاج به صورت خمیده درآید، موجب دیه کامل است. ب- شکستن ستون فقرات که بی‌عیب درمان شود ولی موجب از بین رفتن یکی از منافع گردد مانند اینکه مجنی علیه توان راه رفتن یا نشستن نداشته باشد و یا توان جنسی یا کنترل ادرار وی از بین برود، موجب دیه کامل است. پ- شکستن ستون فقرات که درمان نشود و موجب عوارضی از قبیل موارد مندرج در بند (ب) شود، علاوه بر دیه کامل شکستگی ستون فقرات، موجب دیه یا ارش هر یک از عوارض حاصله نیز است. ت- شکستن ستون فقرات که بدون عیب درمان شود، موجب یک دهم دیه کامل است. ث- شکستن ستون فقرات که موجب فلج و بی‌حس شدن پاها گردد علاوه بر دیه ستون فقرات، موجب دو سوم دیه برای فلج دو پا نیز است. تبصره ۱- مراد از شکستن ستون فقرات، شکستن یک یا چند مهره از مهره‌های ستون فقرات به جز مهره‌های گردن و استخوان دنبالچه می‌باشد. تبصره ۲- جنایتی که سبب خمیدگی پشت شود بدون آنکه موجب شکستن ستون فقرات گردد در صورتی که خمیدگی درمان نشود، موجب دیه کامل و در صورتی که بدون عیب درمان شود، دیه آن یک دهم دیه کامل است.

۲. ماده ۵۶۹- «دیه شکستن، ترک برداشتن و خرد شدن استخوان هر عضو دارای دیه مقدر به شرح زیر است: الف- دیه شکستن استخوان هر عضو یک پنجم دیه آن عضو و اگر بدون عیب درمان شود چهار پنجم دیه شکستن آن است. ب- دیه خرد شدن استخوان هر عضو یک سوم دیه آن عضو و اگر بدون عیب درمان شود چهار پنجم دیه خرد شدن آن استخوان است. پ- دیه ترک برداشتن استخوان هر عضو چهار پنجم دیه شکستن آن عضو است. ت- دیه جراحی که به استخوان نفوذ کند بدون آنکه موجب شکستگی آن گردد و نیز دیه موضعه آن، یک چهارم دیه شکستگی آن عضو است.

سنجیده شود. البته ایراد دوم نسبت به سایر استخوان‌ها نیز جاری است. در مورد ایراد دوم باید گفت در مورد ستون فقرات با توجه به تفاوت بالای دیه شکستگی ستون فقرات در حالت عدم بهبودی با دیه آن در حالت بهبودی و کمتر بودن صدمه موضعه از صدمه شکستگی با حالت بهبودی، چاره‌ای جز حمل نسبت تعیین شده با شکستگی در حالت بهبودی باقی نمی‌گذارد. ایرادی که به قانون وارد است ناشی از فتاوی فقها در اطلاق بیان نسبت مذکور به شکستگی بدون تعیین حالت بهبودی یا عدم بهبودی شکستگی می‌باشد لکن مقنن نمی‌بایست در صورت عدم فهم فتوای برتر از منابع فقهی و روایی، همان اطلاق با ابهام مذکور در کلام فقها را بعینه نقل کند.

۳-۵. در رفتگی

قانون مجازات اسلامی تمامی صدمات مذکور در مورد ستون فقرات را به‌جز صدمه در رفتگی مطابق آنچه از متون فقهی و روایی آورده شد مقرر داشته است و مناسب است صدمه در رفتگی به‌صورت قاعده در تمامی استخوان‌ها یا به‌صورت یک بند در ماده مربوط به ستون فقرات افزوده شود (شاکر و بای، ۱۳۹۵ ش: ۷-۳۹).

۴-۵. کوبیدگی یا خردشدگی

قانون مجازات اسلامی، دیه این صدمه را در استخوان ستون فقرات بیان نکرده است. قانون مجازات تنها در ماده ۵۶۹ با تأیید نظریه مورد قبول مشهور فقها، مقرر داشته است:

«دیه خرد شدن هر عضو یک‌سوم دیه آن عضو و اگر بدون عیب درمان شود چهارپنجم دیه خرد شدن آن استخوان است...»

این ماده ملاکی را برای تعیین دیه استخوان‌ها بیان کرده که عضو می‌بایست دارای دیه مقدر باشد؛ بنابراین استخوان ستون فقرات با توجه به عدم احاطه توسط یک عضو از دامنه شمول این ماده خارج خواهد بود و با توجه به عدم تعیین دیه مقدر در قانون، می‌بایست برای آن ارزش تعیین نمود.

۶. مشکلات اجرایی و راهکارهای فقهی-حقوقی

در این قسمت به بررسی برخی مباحث مطرح شده در فقه و قانون که مرتبط به صدمات وارده بر ستون فقرات بوده پرداخته و حکم آن را با توجه به متون روایی-فقهی و قانونی تعیین می‌کنیم.

۶-۱. شکسته شدن ستون فقرات و ظهور عیب در یک منفعت بدن

شکسته شدن ستون فقرات در برخی موارد همراه با عارضه‌هایی همچون خمیده شدن پشت، عدم توانایی بر نشستن، از بین رفتن قدرت جنسی، بی‌اختیاری در بول یا ... می‌باشد. آیا حدوث این عوارض دبه‌ای جداگانه بر شکسته شدن ستون فقرات دارد یا تنها یک دبه تعلق می‌گیرد؟ بررسی مسئله در فقه:

در صورتی که ستون فقرات بشکند و فرد قادر بر نشستن نباشد یا پشت را خمیده کند دبه کامل تعلق می‌گیرد. در این دو مورد بین فقها اختلافی نبوده چرا که احادیث صحیحه حکم این دو مورد را بیان کرده‌اند:

- امام رضا (علیه السلام) می‌فرمایند: «... پشت زمانی که خمیده شود دبه کامل دارد»^۱ (عاملی، ۱۴۰۹ ق: ۲۹، ۲۸۳).

- امام باقر (علیه السلام) می‌فرمایند: «حضرت امیرالمؤمنین (علیه السلام) در مردی که پشت او شکست و قدرت بر نشستن نداشت حکم به دبه کامل کردند»^۲ (عاملی، ۱۴۰۹ ق: ۱۹، ۳۰۵). ابهامی در اینجا وجود دارد که آیا سایر عوارض و عیوب در اثر شکسته شدن ستون فقرات، همین حکم را دارند؟

مرحوم فاضل هندی پس از شمارش عیوبی که ممکن است در اثر شکستن ستون فقرات ظاهر شود همان دبه کامل را لازم دانسته و مقرر داشته‌اند:

۱. و الظهر إذا أهدب ألف دينار

۲. قضی أمير المؤمنین (علیه السلام) فی رجل کسر صلبه فلا یستطیع أن یجلس أن فیہ الدبه

همین گونه است در صورتی که توانائی راه رفتن را به طور کامل از دست دهد، یا به صورت خمیده راه رود یا با دو عصا یا یک عصا راه رود یا توانائی جنسی خود را از دست دهد یا توانائی انزال منی را از دست دهد یا توان بچه دار شدن را نداشته باشد یا بی اختیار در بول کردن شود و مانند این عیوب^۱ (اصفهانی، ۱۴۱۶ ق: ۱۱، ۳۸۱).

برخی از مراجع (گنجینه استفتائات قضائی، موسسه آموزشی-پژوهشی قضا قم، ۱۳۸۸ ش: سوال ۶۳۳) معاصر نیز در عوارضی که به طور متعارف عوارض شکستن مهره کمر است علاوه بر دیه شکستگی، دیه یا ارش مستقل را لازم نمی دانند.

گویا این دسته از فقها بر اساس احادیث مذکور در این بند حکم را به سایر عوارضی که نیز از عوارض طبیعی شکسته شدن ستون فقرات است سرایت داده اند؛ بنابراین می توان گفت اگر عارضه ایجاد شده یکی از عوارض طبیعی مربوط به شکستگی ستون فقرات است مانند خمیدگی پشت یا عدم توانائی نشستن، یک دیه و الا تعدد دیه را خواهد داشت. تشخیص این مطلب بر عهده پزشکان متخصص است که عوارض طبیعی شکسته شدن ستون فقرات را تعیین کنند.

بررسی مسئله در قانون و ارزیابی آن:

قانون مجازات در ماده ۶۴۷ با تفکیک میان بهبودی و عدم بهبودی شکستگی مقرر می دارد که شکستن ستون فقرات که بدون عیب درمان شود ولی موجب از بین رفتن یکی از منافع گردد مانند اینکه مجنی علیه توان راه رفتن یا نشستن نداشته باشد و یا توان جنسی یا کنترل ادرار وی از بین برود، موجب دیه کامل است و در صورتی که شکستن ستون فقرات درمان نشود و موجب عوارضی از قبیل موارد فوق شود، علاوه بر دیه کامل شکستگی ستون فقرات، موجب دیه یا ارش هر یک از عوارض حاصله نیز است.

۱. و کذا إن صار بحيث لا يقدر علی المشی أصلاً، أو يقدر علیه راکعاً أو بعکاز بیدیه أو یا حداهما، أو ذهب بذلک جماعه أو ماؤه أو إجماله، أو حدث به سلس البول أو نحوه.

با توجه به ماده فوق معلوم می‌شود که مقنن هم قائل به تعدد دیه و هم تداخل دیه می‌باشد. در صورت عدم بهبودی علاوه بر تعیین دیه عدم بهبودی ستون فقرات، دیه از بین رفتن منافع مذکور را نیز لازم می‌داند و تفکیکی میان منافع نکرده است. از طرفی در صورت حدوث عارضه و بهبود شکستگی، قائل به تداخل دیه شکستگی در دیه عارضه شده و تنها دیه عارضه را لازم می‌داند و مطلبی از اثبات دیه شکستگی با بهبودی یعنی یک‌دهم دیه کامل بیان نشده است. این در حالی است که هر یک از این عوارض ممکن است بر اساس صدمه‌ای غیر از شکستگی ستون فقرات حادث شود. مقنن نیز به این حالت توجه داشته و در تبصره ۲ ماده ۶۴۷ برای خمیدگی پشت بدون شکستگی ستون فقرات دیه کامل در نظر گرفته است.

مقنن در درج متون روایی و فقهی گویا توجه دقیقی به جمع روایات و اقوال نداشته و تنها درصدد بیان حکم از ظاهر احادیث و فتاوا بوده است.

در متون روایی و فقهی (اردبیلی، ۱۴۰۳ ق: ۱۴، ۴۰۷، حلی، ۱۴۰۵ ق: ۶۱۰، قمی، ۱۴۱۳ ق: ۴، ۷۸، طوسی، ۱۴۰۸ ق: ۴۴۲، حلی (محقق)، ۱۴۱۸ ق: ۲، ۳۰۹، حلی (علامه)، ۱۴۱۰ ق: ۲، ۲۳۹، طوسی، ۱۴۰۷ ق: ۱۰، ۲۴۵، کلینی، ۱۴۰۷ ق: ۷، ۳۱۱) خمیدگی پشت هم به صورت جداگانه و هم در کنار شکستگی بیان شده نه اینکه حتماً به‌عنوان یکی از عوارض حاصله از شکستگی ستون فقرات معرفی شده باشد.

لکن نتیجه‌ای که از بررسی کلمات فقها و روایات معتبر در این زمینه گرفته شد مطلبی غیر از بیان قانون است چراکه در برخی منافع مانند عدم توانایی بر نشستن یا خمیده‌شدن که عارضه خود شکستگی است و به‌نوعی می‌توان گفت شکستگی با عیب التیام یافته، روایات صحیحه حکم به یک دیه کامل کرده‌اند؛ بنابراین قانون‌گذار نیز می‌بایست مطابق با نتیجه‌ای که از کلمات فقها اخذ شد در عوارضی که به‌صورت طبیعی پس از صدمه به ستون فقرات حاصل می‌شود و سایر عوارض تفکیک قائل می‌شد و شکستگی‌های ستون فقرات را در چهار بخش زیر دسته‌بندی می‌نمود:

- درمان نشود که حکم آن دیه کامل است.

- با عارضه طبیعی مربوط به صدمه ستون فقرات باشد که با توجه به احادیث مذکور تداخل دیات شده و مجموعاً یک دیه کامل دارد.
- بدون عیب درمان شود که در این حالت ده درصد دیه کامل ثابت است.
- با عارضه غیرطبیعی همراه باشد که در این حالت دیه شکستگی حسب مورد با بهبودی یا عدم بهبودی بعلاوه دیه یا ارش عارضه ثابت است.

۶-۲. شکستن ستون فقرات و ظهور عیب در بیش از یک منفعت:

شکستگی ستون فقرات ممکن است همراه با چندین عارضه باشد. در صورتی که ستون فقرات شکسته شود لکن بیش از یک منفعت از بین برود مثلاً هم بی اختیار در ادرار شود و هم توانائی جماع را از دست بدهد حکم این صورت چیست؟

بررسی مسئله در فقه:

جمعی از فقها (طبرسی، ۱۴۱۰ ق: ۲، ۳۴۶، حلی (محقق)، ۱۴۱۳ ق: ۴، ۲۵۱، سبزواری، ۱۴۲۱ ق: ۵۷۲، عاملی (شهید اول)، ۱۴۱۰ ق: ۲۸۱، صمیری، ۱۴۰۸ ق: ۳، ۱۷۷، عاملی (شهید ثانی)، ۱۴۱۳ ق: ۱۵، ۴۳۱، نجفی، ۱۴۰۴ ق: ۴، ۲۵۱، تبریزی، ۱۴۲۸ ق: ۱۹۰، موحدی لنگرانی، ۱۴۱۸ ق: ۱۸۵) به این مسئله توجه داشته و حکم به تعدد دیه داده‌اند. مرحوم شیخ طوسی در این مورد می‌فرماید: اگر ستون فقرات شکسته شود و فرد توانایی راه رفتن و جماع را از دست دهد دو دیه ثابت است^۱ (طوسی، ۱۴۰۷ ق: ۵، ۲۵۳).

علامه حلی می‌فرماید:

در این فرض اگر یکی از دو منفعت بازگردد یک دیه ثابت خواهد بود و اگر یک منفعت به‌طور ناقص بازگردد یک دیه کامل به‌علاوه ارش به علت نقصان منفعت ثابت خواهد بود. (حلی (علامه)، ۱۴۲۰ ق: ۵، ۵۸۲)

۱. إذا كسر صلبه فذهب مشيه و جماعه معا، كان عليه ديتان

سایر فقها نیز در عباراتی مشابه به این مسئله پرداخته‌اند. نکته حائز اهمیت در این فتاوا این است که فقها دو دیه را برای از بین رفتن دو منفعت دانسته‌اند و دیگر دیه‌ای جداگانه برای شکسته شدن ستون فقرات بیان نکرده‌اند. گویا شکسته شدن ستون فقرات ملازمه با از بین رفتن یک منفعت داشته و برای آن یک دیه ثابت است.

اکثر مراجع^۱ معاصر نیز در این مورد قائل به تعدد دیه هستند هرچند برخی^۲ در این گونه موارد، اگر عارضه از عوارض معمول شکسته شدن ستون فقرات باشد یک دیه را لازم می‌دانند (گنجینه استفتائات فقهی، ۱۳۸۸: سؤال ۵۷۱۱).

نتیجه اینکه در صورت حصول دو عارضه در اثر شکستن ستون فقرات دو دیه لازم است منتهی آیا علاوه بر دو دیه، برای صدمه وارد بر ستون فقرات نیز دیه‌ای تعیین می‌شود؟ موضوعی که در بند قبل به آن پرداخته شد.

بررسی مسئله در قانون:

قانون مجازات در بند ب ماده ۶۴۷ آورده است: «ب- شکستن ستون فقرات که بی عیب درمان شود ولی موجب از بین رفتن یکی از منافع گردد مانند اینکه مجنی علیه توان راه رفتن یا نشستن نداشته باشد و یا توان جنسی یا کنترل ادرار وی از بین برود، موجب دیه کامل است.»

قانون مجازات شکستن ستون فقرات را که موجب از بین رفتن یکی از منافع شود موجب دیه کامل دانسته و در مورد از بین رفتن بیش از یک منفعت مطلبی را بیان نکرده است که مطابق ماده ۵۳۸ ق.م.ا در تعدد جنایات، اصل بر تعدد دیات و عدم تداخل آن‌ها است مگر مواردی که در این قانون خلاف آن مقرر شده است.

۱. حضرات آیات: بهجت ره، خامنه ای «مدظله العالی»، صافی گلپایگنی «مدظله العالی»، مکارم شیرازی «مدظله العالی»، نوری

همدانی «مدظله العالی» و فاضل لنکرانی ره

۲. آیت الله موسوی اردبیلی ره

۳-۶. شکستن چند مهره از مهره‌های ستون فقرات

تبصره ۱ ماده ۶۴۷ مقرر می‌دارد: «مراد از شکستن ستون فقرات، شکستن یک یا چند مهره از مهره‌های ستون فقرات به جز مهره‌های گردن و استخوان دنبالچه می‌باشد.»

این تبصره تفاوتی میان شکستگی یکی از ستون فقرات و شکستگی بیش از یک ستون مهره نشده است. بر فرض صحت این مطلب، این سؤال به ذهن خطور می‌کند که در صورتی که صدمه منجر به شکستگی یک مهره و دررفتگی مهره دیگر شود مطابق ماده ۵۷۴ قانون مجازات اسلامی می‌بایست برای هر یک از شکستگی و دررفتگی دیه خاص تعیین شود لکن در صورتی که دو شکستگی در دو مهره ایجاد شود تنها یک دیه شکستگی ثابت می‌شود. علاوه بر اینکه دلیلی برای استثنا شدن ستون فقرات که چند استخوان دنباله‌دار هستند نبوده و همین حکم را می‌بایست برای استخوان‌های بندهای انگشتان دست و پا نیز ثابت دانست در حالی که مقنن چنین مطلبی را در مورد اخیر بیان نکرده است؛ بنابراین به نظر می‌رسد در ایجاد چند شکستگی در مهره‌ها نیز می‌بایست مطابق ماده ۵۷۰ حکم به تعدد جنایت و دیه داده شده و مقنن محترم نسبت به اصلاح قسمت ابتدائی تبصره ۱ ماده ۶۴۷ اقدام نماید. شاید گفته شود که این تبصره ناظر به بیان مصادیق مهره‌های حکم مذکور و استثناء موارد احتمالی مشمول برای ستون فقرات می‌باشد که در پاسخ گفته می‌شود که در این صورت مقنن می‌بایست ماده را به شیوه زیر تقریر می‌نمود:

«مراد از شکستن ستون فقرات، شکستن یکی از مهره‌های ستون فقرات به جز مهره‌های گردن و استخوان دنبالچه می‌باشد.»

۴-۶. مفهوم عبارت «اصلاً درمان نشود» در قانون مجازات اسلامی

بند الف ماده ۶۴۷ مقرر می‌دارد: «الف- شکستن ستون فقرات در صورتی که اصلاً درمان نشود و یا بعد از علاج به صورت خمیده درآید، موجب دیه کامل است.»

عبارت اصلاً درمان نشود در این بند مبهم است. چراکه مفهوم این ماده بیان می‌کند در صورتی که ستون فقرات پس از شکستگی به‌طور ناقص درمان شود دیگر مشمول این بند

نخواهد بود و در بند ب ماده ۶۴۷ حکم درمان بدون عیب آمده است. نتیجه اینکه قانون گذار حکم درمان ناقص یا عدم بهبودی کامل را بیان نکرده است. رویه مقنن در صدمات سایر استخوان‌ها مانند ماده ۵۶۸ و ۵۶۹ بدین گونه بود که حالت درمان و اصلاح بدون عیب و نقص را به صورت مصرح بیان و سایر حالات اعم از عدم درمان یا درمان ناقص را با اطلاق خود قسیم این حالت قرار داده است. گویا قانون گذار برخلاف رویه خود در سایر موارد، در استخوان ستون فقرات با تفکیک بین شکستگی به طور ناقص درمان شده و شکستگی اصلاً درمان نشده در یکی دیه و در دیگری با توجه به سکوت قانون، قائل به ارش شده است. ارشی که مقدار آن می‌بایست بیش از دیه تعیین شده برای شکستگی با بهبودی و کمتر از دیه تعیین شده برای شکستگی اصلاً درمان نشده باشد.

بیان شد که در متون روایی دو دسته حدیث برای دیه شکستگی ستون فقرات بیان شده است. یک دسته احادیث حکم شکستگی و بهبود بدون عیب را بیان می‌کند. دسته دیگر حکم شکستگی را به صورت مطلق بیان کرده است. اطلاق روایات دسته دوم با روایت دسته اول تخصیص خورده و سایر موارد شکستگی که شامل شکستگی بدون درمان یا شکستگی با درمان ناقص بوده مشمول اطلاق دسته دوم روایات می‌شود؛ بنابراین مناسب بود متن قانون به نحو زیر مقرر می‌شد: «شکستن ستون فقرات در صورتی که اصلاً درمان نشود یا به صورت ناقص درمان شود...».

علاوه بر اینکه عبارت اصلاً درمان نشود مبهم بوده چرا که اگر شکستگی به حال خود رها شود نیز جوش خورده منتهی جوش ناقص یا در غیر موضع خود خواهد بود و در هر حال وضعیت کمی بهتر از حالت شکستگی خواهد شد.

البته می‌توان حکم شکستگی با درمان ناقص را با توجه به بند پ ماده ۶۴۷ نیز تعیین کرد. هر چند در این بند حکم شکستگی بدون درمان همراه با حدوث یکی از عوارض بیان شده است، اما این بند حکم شکستگی درمان نشده که اطلاق آن درمان ناقص را نیز دربر می‌گیرد همانند شکستگی اصلاً درمان نشده می‌داند.

نتیجه اینکه تفاوت در تعبیر در موضوع واحد می تواند سبب برداشت های مختلف و صدور آرا متفاوت شده که نیاز به دقت بیشتر مقنن و انتخاب تعبیر یکسان دارد.

۵-۶. پراکنده گویی قانون در صدمه خمیدگی پشت و رابطه آن با صدمات ستون فقرات بند «ب» ماده ۶۴۷ حکم صورت از بین رفتن یکی از منافع را بیان می کند. یکی از منافع انسان، راست قامت بودن او یا به عبارتی خمیده نبودن می باشد. علت تفکیک حکم شکستگی منجر به عارضه خمیدگی پشت در بند «الف» ماده ۶۴۷ و سایر عوارض چیست؟ این سؤال را می توان به نحو دیگری نیز بیان کرد که مطابق بند «الف» ماده ۶۴۷ شکستگی منجر به خمیدگی دیه کامل دارد و مطابق تبصره ۲ ماده ۶۴۷ خمیدگی پشت بدون شکستگی نیز دیه کامل دارد. پس تفاوت این دو چیست یا به عبارتی حکم جبران خسارت آسیب شکستگی که علاوه بر خمیدگی پشت می باشد چیست؟ به بیان دیگر چرا در شکستگی بدون درمان با حصول عارضه، حکم هر یک از شکستگی و حدوث عارضه جدا محاسبه می شود لکن در شکستگی التیام یافته با حصول عارضه، تنها دیه عارضه محاسبه می شود؟

در پاسخ به این ایراد ابتدا لازم است بیان شود که مطابق مواد ۷۰۴ تا ۷۰۷ قانون مجازات، عدم ضبط ادرار یا مدفوع، از بین بردن قدرت انزال یا از بین بردن کامل قدرت مقاربت دیه کامل دارد.

۱. ماده ۷۰۴: «جنایتی که به طور دائم موجب سلس و ریزش ادرار گردد، دیه کامل دارد و جنایتی که موجب ریزش غیردائمی ادرار گردد، موجب ارش است.»

ماده ۷۰۵: «جنایتی که موجب عدم ضبط دائم مدفوع یا ادرار شود، دیه کامل دارد.»

ماده ۷۰۶: «از بین بردن قدرت انزال یا تولید مثل مرد یا بارداری زن و یا از بین بردن لذت مقاربت زن یا مرد موجب ارش است.»

ماده ۷۰۷: «از بین بردن کامل قدرت مقاربت، موجب دیه کامل است.»

در مورد خمیدگی پشت صحیحاً یونس مقرر داشته: «... پشت زمانی که خمیده شود دیه کامل دارد»^۱ (عاملی، ۱۴۰۹ ق: ۲۹، ۲۸۳).

علت جدا کردن منفعت عدم خمیدگی پشت با سایر منافع اشتباه برداشت از حدیث فوق می‌باشد گویا برداشت مقنن از حدیث فوق این بوده که دیه تعیین شده برای هردوی شکستگی و حدوث عارضه خمیدگی می‌باشد. اگر چنین است پس چرا در تبصره ۲ ماده ۶۴۷ حکم خمیدگی تنها را نیز دیه کامل قرار داده است. باید گفت حدیث فوق در حقیقت حکم دیه خمیدگی پشت را بیان می‌کند و حکم شکستگی نیز با توجه به التیام یا عدم التیام می‌بایست محاسبه شود. اگر گفته شود منظور از عدم التیام همان خمیدگی پشت است می‌بایست حداقل بابت این شکستگی همراه خمیدگی، ارش تعیین شود چراکه این صدمه متفاوت از صدمه خمیدگی پشت بدون شکستگی می‌باشد. البته در اینجا بحث تداخل و تعدد یا عدم تعدد دیات پیش می‌آید. مواد ۵۴۵ و ۵۴۶ قانون مجازات به بررسی این موضوع پرداخته است. ماده ۵۴۵ مقرر می‌دارد: «هرگاه منفعتی قائم به عضوی باشد در جنایت بر آن عضو که منجر به زوال یا اختلال منفعت گردد تنها دیه بیشتر ثابت می‌شود ولی اگر منفعت قائم به آن عضو نبوده و میان از بین رفتن عضو و زوال منفعت ملازمه نباشد، اگرچه وجود آن عضو در تقویت و تسهیل منفعت مؤثر باشد، مانند لاله گوش و بینی که در تقویت شنوایی و بویایی مؤثرند و به سبب قطع لاله گوش یا بینی، شنوایی یا بویایی نیز زایل یا ناقص گردد، هرکدام دیه جداگانه دارد.» و ماده ۵۴۶ قانون مجازات اسلامی مقرر می‌دارد: «چنانچه به سبب ایراد ضربه یا جراحت، صدمه بزرگ‌تری به وجود آید مانند اینکه با شکستن سر، عقل زایل شود، هرگاه آن جراحت علت و سبب زوال یا نقصان منفعت باشد اگر با یک ضربه یا جراحت واقع شده باشد دیه ضربه یا جراحت در دیه بیشتر تداخل می‌کند و تنها دیه زوال یا نقصان منفعت که بیشتر است پرداخت می‌شود و چنانچه زوال منفعت یا نقصان آن با ضربه یا جراحت دیگری غیر از ضربه‌ای که جراحت را ایجاد کرده است، واقع شده باشد و یا

۱. و الظهر إذا أهدب ألف دينار

ضربه یا جراحت وارده علت زوال یا نقصان منفعت به گونه‌ای که لازم و ملزوم یکدیگرند، نباشد و اتفاقاً با آن ضربه و جراحت، منفعت نیز زایل گردد یا نقصان یابد، ضربه یا جراحت و منفعت، هر کدام دیه جداگانه دارد.»

بنابراین همان‌گونه که قبلاً بیان کردیم می‌بایست میان منفعتی که قائم به عضو است یا ارتباط مستقیم با صدمه وارده به عضو دارد با منفعتی که ملازمه با عضو و صدمه وارده به آن ندارند تفکیک قائل شد و قانون‌گذار در مواد ۵۴۵ و ۵۴۶ به آن توجه داشته است و در اولی تنها دیه جنایت بیشتر را ثابت و در دومی برای هر جنایت دیه جداگانه قایل شده است.

۶-۶. خارج کردن مهره به علت شدت صدمات

حکم این مورد نه در فقه و نه در حقوق موضوعه بیان نشده است. برای کشف جبران خسارت اینگونه صدمه می‌توان با توجه به نکات زیر حکم آن را به دست آورد.

- اگر برای جبران خسارت صدمه‌ای دیه مقدر وجود نداشته باشد برای آن ارش تعیین می‌شود.
- ارش صدمه فاقد دیه مقدر می‌بایست بیش از صدمه ضعیف‌تری باشد که دارای دیه مقدر است.
- در هر حال ارش یک صدمه بیش از دیه کامل نخواهد بود.

بنابراین از آنجا که برای این صدمه دیه مقدر وجود نداشته و شدت صدمه خارج کردن مهره بیش از سایر صدمات مذکور برای ستون فقرات است و برای صدمه شکستگی بدون بهبودی قائل به دیه کامل هستیم بنابراین در این صدمه نیز می‌بایست ارش معادل دیه کامل در نظر گرفته شود.

برآمد؛

۱. امکان تعیین میزان جبران صدمات وارد بر ستون فقرات با توجه به متون و رایب و فقهی وجود دارد.
۲. برخی قواعد و ضابطه‌های جبران خسارت صدمات استخوان‌ها در قانون مجازات شامل استخوان ستون فقرات نمی‌شود.

۳. مقنن در برخی صدمات مربوط به ستون فقرات تنها رونوشتی از کلام فقها بدون دسته‌بندی منظم و رفع ابهامات آن ارائه داده است.
۴. مقنن می‌بایست با تفکیک عوارض حاصله از صدمه به ستون فقرات، حدوث عارضه طبیعی را همان حالت عدم بهبودی می‌دانست و برای حدوث عیوب و عوارض غیرمستقیم یا غیرمعمول در اثر صدمات وارد بر ستون فقرات، دیه‌ای مجزا از صدمه وارده بر ستون فقرات در نظر می‌گرفت.
۵. بیان مقنن در صورت‌های مختلف صدمات ستون فقرات دارای ابهام یا نقص است که برخی به علت عدم انتخاب واژه مناسب در تدوین قانون بوده است.
۶. در قانون دامنه شمول ستون فقرات به‌درستی تبیین نشده است.
۷. در صدمات ستون فقرات که دارای دیه مقدر نبوده، ارش می‌بایست بیش از صدمه ضعیف‌تر و کمتر از صدمه شدیدتر با رعایت حداکثر دیه کامل تعیین شود.
۸. پیشنهاد می‌شود جمعی متشکل از فقها، حقوقدانان و پزشکان متخصص نسبت به بررسی و تعیین صورت‌های مختلف صدمات وارده بر ستون فقرات و رفع ابهامات و مشکلات اجرایی موجود به‌منظور درج در متن قانون تشکیل گردد.

Archive of SID

منابع

- ابن سیده، علی بن اسماعیل (بی تا)، *المحکم و المحيط الأعظم*، بیروت - لبنان: دار الکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون.
- ابن منظور، ابو الفضل، جمال الدین، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ ق)، *لسان العرب*، جلد ۱، بیروت - لبنان: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع - دار صادر.
- ابو منصور، محمد بن أحمد بن الأزهری الهروی (۲۰۰۱ م)، *تهذیب اللغه*، جلد ۲، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- اردبیلی، احمد بن محمد (۱۴۰۳ ق)، *مجمع الفائدة و البرهان فی شرح إرشاد الأذهان*، جلد ۱۴، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، اول.
- اصفهانی، فاضل هندی، محمد بن حسن (۱۴۱۶ ق)، *کشف اللثام و الایهام عن قواعد الأحکام*، جلد ۱۱، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- اصفهانی، مجلسی اول، محمد تقی (۱۴۰۶ ق)، *روضه المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه*، جلد ۱۰، قم - ایران: مؤسسه فرهنگی اسلامی کوشانپور.
- البغدادی، أبو عبید القاسم بن سلام بن عبد الله الهروی (۱۴۱۶ / ۱۴۱۷ ق)، *الغریب المصنف*، جلد ۲، مدینه منوره: مجله الجامعة الإسلامية.
- بای، حسینعلی، شاکر، محمد حسین (۱۳۹۵ ش)، *بررسی قاعده دیه کوییدگی استخوان*، قم: فصلنامه علمی-پژوهشی حقوق اسلامی، مقاله ۶، دوره ۱۳، شماره ۵۱، صفحه ۱۶۱-۱۹۲.
- بغدادی، مفید، محمد بن محمد بن نعمان عکبری (۱۴۱۳ ق)، *المقنعه*، در یک جلد، قم - ایران: کنگره جهانی هزاره شیخ مفید - رحمه الله علیه.
- تبریزی، جواد بن علی (۱۴۲۸ ق)، *تنقیح مبانی الأحکام - کتاب الديات*، در یک جلد، قم - ایران: دار الصدیقه الشهیده سلام الله علیها.

- جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۱۰ ق)، الصحاح - تاج اللغة و صحاح العربیة، جلد ۱، بیروت - لبنان: دار العلم للملایین.
- حلبی، ابو الصلاح، تقی الدین بن نجم الدین (۱۴۰۳ ق)، الکافی فی الفقه، در یک جلد، اصفهان - ایران: کتابخانه عمومی امام امیر المؤمنین علیه السلام.
- حلّی، ابن ادريس، محمد بن منصور بن احمد (۱۴۱۰ ق)، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، جلد ۳، قم ایران: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- حلّی، شمس الدین محمد بن شجاع القطن (۱۴۲۴ ق)، معالم الدین فی فقه آل یاسین، جلد ۲، قم: مؤسسه امام صادق علیه السلام.
- حلّی (محقق)، نجم الدین جعفر بن حسن (۱۴۱۸ ق)، المختصر النافع فی فقه الإمامیه، جلد ۲، قم: مؤسسه المطبوعات الدینیة.
- حلّی (محقق)، نجم الدین جعفر بن حسن (۱۴۰۸ ق)، شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام، جلد ۴، قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- حلّی، علامه، حسن بن یوسف بن مطهر اسدی (۱۴۱۰ ق)، إرشاد الأذهان إلى أحكام الإیمان، جلد ۲، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- حلّی، علامه، حسن بن یوسف بن مطهر اسدی (۱۴۲۰ ق)، تحریر الأحكام الشرعیة علی مذهب الإمامیه (ط - الحدیث)، جلد ۵، قم: مؤسسه امام صادق علیه السلام.
- حلّی، یحیی بن سعید (۱۴۰۵ ق)، الجامع للشرائع، در یک جلد، قم: مؤسسه سید الشهداء العلمیة.
- خراسانی، حسین وحید (۱۴۲۸ ق)، منهاج الصالحین، جلد ۳، قم - ایران: مدرسه امام باقر علیه السلام.
- خمینی، سید روح الله موسوی (۱۴۲۵ ق)، تحریر الوسیلة (مترجم: اسلامی، علی)، جلد ۲، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

- خوبی، سید ابو القاسم موسوی (۱۴۲۲ ق)، *مبانی تکملة المنهاج*، جلد ۴۲، قم: مؤسسه احیاء آثار الإمام الخوئی ره.
- دیلمی، سلار، حمزه بن عبد العزیز (۱۴۰۴ ق)، *المراسم العلویة و الأحکام النبویة*، در یک جلد، قم - ایران، منشورات الحرمین.
- سبزواری، سید عبد الأعلى (۱۴۱۳ ق)، *مهذب الأحکام*، جلد ۲۹، قم: مؤسسه المنار - دفتر حضرت آیه الله.
- سبزواری، علی مؤمن قمی (۱۴۲۱ ق)، *جامع الخلاف و الوفاق*، یک جلد، قم: زمینه سازان ظهور امام عصر علیه السلام.
- سعدی، ابو جیب (۱۴۰۸ ق)، *القاموس الفقهي لغته و اصطلاحا*، ۱ جلد، دمشق - سوریه: دار الفکر.
- شاکر، محمد حسین، بای، حسینعلی (۱۳۹۵ ش)، *مطالعه تطبیقی قاعده در رفتگی استخوان در فقه و حقوق موضوعه*، فصلنامه علمی - پژوهشی فقه پزشکی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، سال هشتم، شماره ۲۸ و ۲۹، ص ۷-۳۹.
- شوشتری، محمد تقی (۱۴۰۶ ق)، *النجمة فی شرح اللمعة*، جلد ۱۱، تهران: کتابفروشی صدوق.
- صاحب بن عباد، کافی الکفاه، اسماعیل بن عباد (۱۴۱۴ ق)، *المحیط فی اللغة*، جلد ۸، بیروت: عالم الكتاب.
- صیمری، مفلح بن حسن (حسین) (۱۴۰۸ ق)، *تلخیص الخلاف و خلاصة الاختلاف* - منتخب الخلاف، جلد ۳، قم: انتشارات کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی - ره.
- صینی، محمود اسماعیل (بی تا)، *المکثر العربی المعاصر*، یک جلد، بیروت - لبنان: مکتبه لبنان ناشرون.
- طبرسی، امین الإسلام، فضل بن حسن، (۱۴۱۰ ق)، *المؤتلف من المختلف بین أئمة السلف*، جلد ۲، مشهد: مجمع البحوث الإسلامية.
- طریحی، فخر الدین (۱۴۱۶ ق)، *مجمع البحرین*، جلد ۲، تهران: کتابفروشی مرتضوی.

- طوسی، ابو جعفر، محمد بن حسن (۱۴۰۷ ق)، تهذیب الأحكام، جلد ۷، تهران: دار الکتب الإسلامیة.
- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن (۱۴۰۷ ق)، الخلاف، جلد ۵، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن (۱۴۰۰ ق)، النهایة فی مجرد الفقه و الفتاوی، در یک جلد، بیروت- لبنان: دار الکتب العربیة.
- طوسی، محمد بن علی بن حمزه (۱۴۰۸ ق)، الوسیلة إلى نیل الفضیلة، در یک جلد، قم: انتشارات کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی - ره.
- عابدی محمد حسن و همکاران (۱۳۸۶ ش)، پژوهشی در نقص عضوی و ارش، یک جلد، تهران: نشر توران.
- عاملی، حرّ، محمد بن حسن (۱۴۰۹ ق)، وسائل الشیعة، جلد ۱۹ و ۲۹، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام.
- عاملی، سید محمد حسین ترحینی (۱۴۲۷ ق)، الزیادة الفقهیة فی شرح الروضة البهیة، جلد ۹، قم: دار الفقه للطباعة و النشر.
- عاملی، شهید اول، محمد بن مکی (۱۴۱۰ ق)، اللمعة الدمشقیة فی فقه الإمامیة، یک جلد، بیروت - لبنان: دار التراث- الدار الإسلامیة.
- عاملی، شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۴۱۳ ق)، مسالك الأفهام إلى تنقیح شرائع الإسلام، جلد ۱۵، قم: مؤسسه المعارف الإسلامیة.
- فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۱۰ ق)، کتاب العین، جلد ۲ و ۳، قم - ایران: نشر هجرت.
- فیومی، احمد بن محمد مقرئ (بی تا)، المصباح المنیر فی غریب الشرح الكبير للرافعی، یک جلد، قم: منشورات دار الرضی.
- قرشی، سید علی اکبر (۱۴۱۲ ق)، قاموس قرآن، جلد ۴، تهران: دار الکتب الإسلامیة.
- قمی، سید صادق حسینی روحانی (۱۴۱۲ ق)، فقه الصادق علیه السلام، جلد ۳، قم: دار الکتب - مدرسه امام صادق علیه السلام.

- قمی، صدوق، محمد بن علی بن بابویه (۱۴۱۵ ق)، *المقنع (للشیخ الصدوق)*، در یک جلد، قم: مؤسسه امام هادی علیه السلام.
- قمی، صدوق، محمد بن علی بن بابویه (۱۴۱۳ ق)، *من لا یحضره الفقیه*، جلد ۴، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- کابلی، محمد اسحاق فیاض (۱۴۲۶ ق)، *رساله توضیح المسائل*، یک جلد، قم: انتشارات مجلسی.
- کاشانی، حاج آقا رضا مدنی (۱۴۰۸ ق)، *کتاب الادیات*، در یک جلد، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- کلینی، ابو جعفر، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ق)، *الکافی (ط - الإسلامیة)*، جلد ۷، تهران: دار الکتب الإسلامیة.
- کیدری، قطب الدین، محمد بن حسین (۱۴۱۶ ق)، *إصباح الشیعه بمصباح الشریعه*، یک جلد، قم: مؤسسه امام صادق علیه السلام.
- گنجینه استفتائات فقهی-قضایی، (۱۳۹۰ ش)، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی قضا، نگارش ۲.
- مغربی، ابو حنیفه، نعمان بن محمد تمیمی (۱۳۸۵ ق)، *دعائم الإسلام*، جلد ۲، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام.
- مصطفوی، حسن (۱۴۰۲ ق)، *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، جلد ۵، تهران: مرکز کتاب للترجمه و النشر.
- موحدی لنکرانی، محمد فاضل (۱۴۱۸ ق)، *تفصیل الشریعه فی شرح تحریر الوسیله - الادیات*، یک جلد، قم: مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام.
- مشکینی، میرزا علی (بی تا)، *مصطلحات الفقه*، قم: نشر الهادی علیه السلام.
- نجفی، صاحب الجواهر، محمد حسن (۱۴۰۴ ق)، *جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام*، جلد ۴۳، بیروت - لبنان: دار إحياء التراث العربی.
- واسطی، زبیدی، حنفی، محب الدین، سید محمد مرتضی حسینی (۱۴۱۴ ق)، *تاج العروس من جواهر القاموس*، جلد ۲، بیروت - لبنان: دار الفكر للطباعة و النشر و التوزیع.

A Review of the Compensation for Spinal Injuries

Muhamad Hussein Shaker¹ Hamid Sedigh Akha²

(Received: 10/ 04/ 2017 - Accepted: 24/ 6/ 2017)

Abstract

The compensation for bone injuries are defined in a set of rules and theories in relation to the limb including that bone. Considering the fact that some types of bones, including the spine, do not belong to any limbs and consequently are out of the set of rules, they need separate examination in order to determine the damages. The spine consists of a set of bones which like other bones might experience injuries like bruising, fracture, and dislocation. Although the religious jurists have separately specified the compensation for the vertebral column, the categorization has never been organized enough. The study and discovery of various injuries along with the damages can be pointed out as expressive insufficiency of legislator in criminal law. The spine injuries are accompanied with other relatively common physical harms like foot numbness, scoliosis etc., and this distinguishes the spine from other types of bones in the body. In case of natural or unnatural complications to the spine, the use of the term "not recovery" is one of the ambiguous issues, which in spite of its potential to derive a theory from juridical texts, has not been attended to by the legislator. The present papers tries to study the compensation to the bone from juridical and law viewpoints, and also to discover administration difficulties and to propose solutions to it all according to narrative and juridical sources, while legal referencing is followed in every topic.

Key words: Spine Injuries, Spine Compensation, Complications of Injuries, Interference of Compensations, Abundance of Crimes .

---

1. Ph.D. Student in Criminal Law and Criminology, Meybod University- Meybod (Corresponding Author): mhshaker@chmail.ir

2. Specialist in Forensic Medicine, Department of Forensic Medicine, Qom.